

УДК 821. 161.2.09

Л. П. Копейцева

НАРАТИВНИЙ МОДУС У РОМАНІ Р. ІВАНИЧУКА «ВОГНЕННІ СТОВПИ»

Роман Іваничук – визначна постать сучасного українського літературного процесу, константа нашої прози [8, с. 34].

Спроби аналізу творів митця містяться в працях Л. Новиченка, В. Дончика, М. Жулинського, Ю. Покальчука, В. Яворівського та інших. Інтерпретація романістики письменника подається ними нерідко суперечливо, зокрема літературні критики 1950 – початку 1960-х рр. ХХ ст. прискіпливо пильнували, аби прозаїк дотримувався «правди життя», звинувачували епічну форму Р. Іваничука в «аморальності», «несучасності». Однак спостерігаємо, що літературознавчі розвідки, присвячені вивченню творів письменника не сходять з наукової арени, оскільки його романи стали одним із найцікавіших і найвизначніших явищ сучасної української літератури. «Він, – за словами Я. Гарасима, – є живим «літописцем своєї епохи» [7, с. 81].

Одним із творів письменника є роман-триптих «Вогненні стовпи» – то дійсно, на думку М. Жулинського, якийсь Іваничуків спалах, момент піднесення, горіння і не згорання, оскільки, як стверджує Ніна Бічуя, це правдива історія української повстанської армії, це твір з поєднанням умовно–історичних й фантастичних образів Прикарпаття...[2, с. 25].

Отже, спеціальне дослідження роману Р. Іваничука в аспекті його авторської нарації вбачається актуальним для сучасного літературознавства.

Таким чином, метою нашої статті є здійснення аналізу авторської позиції у художньому тексті, оскільки проблема автора – одна з найбільш актуальних проблем у сучасному літературознавстві. Її важливість безперечна, оскільки в творі немає жодного елемента, який не пройшов би крізь призму авторської свідомості.

На сьогодні в розгляді проблеми автора і пов'язаних з нею питань про авторську позицію у галузі літературознавства виявляється широкий спектр думок, існує декілька значень поняття «автор». Це, по-перше, сам письменник, реальна особа, творець твору; по-друге, це абстрактний автор, творча інстанція, чий задум – свідомий або несвідомий – здійснюється в цілому творі; по-третє, це образ автора, локалізований у художній тканині твору як суб'єкт оповіді. Учені використовують різні позначення поняття «автор»: «автор-творець» (М. Бахтін), «образ автора» (А. Загнітко, Н. Бонецька, М. Брандес), «автор-оповідач» (І. Роднянська), «голос автора» (В. Кожинов) та інші. Наратологи (Ц. Тодоров, Ван Дейк і ін.), «враховуючи розбіжності в термінології між поняттями оповідач і розповідач», замінили їх одним загальним терміном – «наторатор». Поняття «наторатор», на думку В. Шміда, є суто функціональним, тобто «позначає носія функції оповіді безвідносно до яких би то не було типологічних ознак» [10, с. 65].

Завданням статті є аналіз особливостей оповіді автора роману-притчі «Вогненні стовпи», який сприяє більш глибокому розумінню не тільки своєрідності творчості Р. Іваничука, але й деяких загальних процесів у літературі.

На нашу думку, певну відповідь дослідникам творчості митця закодував сам автор: «Знаходжуся в контексті моєї нації – в тендемі з нею; нестримна її енергія є одночасно моєю енергією, її рух в упертому просуванні вперед є моїм рухом...» [8, с. 12]; «Молюся Богу, щоб повернув нашому народові стратовану чужинцями пам'ять» [8, с. 19].

М. Брандес простежує актуалізацію способів вираження авторської позиції у художньому творі на чотирьох рівнях: «композиційно-мовному, емоційно-оцінному, індивідуально-психологічному, мовному» [4, с. 53].

Спостерігаємо, як у романі «Вогненні стовпи» ілюструється взаємодія традиційних типів оповідачів – аукториальний оповідач у формі третьої особи, оповідач у формі «я», персоніфікований розповідач – з урахуванням можливих жанрових варіантів. У розгляд

включені різні композиційно-мовні типи: автор-письменник, автор-спостерігач, автор-розповідач, що володіє своїми змістовними і мовленнєвими особливостями. Думки Р. Іваничука сплітаються то з Андрієм Чайковським – персонажем роману, з розповідей якого Мирон Шинкарук – майбутній письменник дізнається про події, що сталися на Поділлі 14 вересня 1939 року, того дня, коли боднарівською вулицею промчались на конях відступи лиха... [6, с. 10], то з Мироном Шинкаруком. Ось він автор, який вірить, що нарешті настане «всесвітнє оновлення землі, адже для чогось розчищували світочі людства плац у затхлих агієвих стайнях імперій.» [6, с. 24].

На наш погляд, у романі «Вогненні стовпи» можна виокремити два аспекти авторської позиції:

- позиція письменника в реальній дійсності, яка відображена в романі (задум, проблематика, аналіз життєвих явищ, типи характерів);

- авторська позиція у самому романі (ставлення до героїв і подій, принципи оповіді і структура образності).

Для визначення активності митця у романі-притчі важливу роль відіграють вибір життєвого матеріалу, принципи повістунання, способи його художнього освоєння і відтворення.

Із творчої лабораторії письменника ми дізнаємося про те, який складний шлях пройде митець від задуму до художнього втілення. У слові від автора майстер слова писав: «Я переборов страх і зважився дати на суд читачеві спробу художнього осмислення драматичної історії наших збройних змагань за незалежність» [6, с. 504].

Отож історичною площиною для роману «Вогненні стовпи» письменник вибрав події боротьби Української Повстанської Армії і вірить, що прийде час боротьби за утвердження української державності [6, с. 76].

Спіраючись на праці науковців, істориків, студіюючи не одне історичне джерело, письменник написав роман за законами художності. При цьому митець розмірковує над тим, що авторові треба уздріти епоху УПА в двох ракурсах: історичному і нинішньому [6, с. 44]. Роман присвячений одній із тем, які є актуальними і сьогодні,

коли ми думаємо про моральне і духовне здоров'я нашого народу, – тема патріотизму і збереження людської гідності. Витоки цих неперебутих рис Р. Іванчук шукає у глибинних надрах простого народу часів боротьби Української Повстанської Армії.

Авторську позицію у романі відстежуємо і в його архітектоніці, яка має як зовнішню, так і внутрішню побудову. Композиційно твір складається з 4 книг: Передлуння (прелюд), Рев оленів на розвидні (легенда), Вогненні стовпи (притча), Космацький гердан (реквієм), у яких здійснюється перехрещення часів. Оскільки у триптиху простежуємо ідею нації в історичному та буттєвому ви- мірах, вбачаємо, що минуле і сучасне автором подається у нерозри- вному зв'язку. Навіть міфи тисячолітньої давності усвідомлюють- ся у новому прочитанні [7, с. 6]. Щодо притчі «Вогненні стовпи», то М. Ільницький звертає увагу на її міфологічну наповненість та варіативність розгортання сюжету [7, с. 34], що, на нашу думку, характеризує авторське визнання твору притчею.

Настанова на легенду дозволяє авторові використовувати факти, не підтвержені документами, доповнюючи своєю уявою, поєднувати їх з відомими йому легендарними мотивами, що може спричинити відхід чи зникнення реальної основи, яка набуває характеру незвичайного [7, с. 171]. Сюжетні розгалуження твору складають панораму національного бут- тя, яка охоплює історико-філософський, моральний, психологічний аспекти. За допомогою цього прийому автор поєднує індивідуальний, історичний час (одну святвечірню ніч) з міфологічним, створюючи складний часопросторовий континуум, основною рисою якого є аб- страгованість у часі, можливість використовувати модель повсякчасно.

Письменник написав притчу про силу й вади нашого національ- ного характеру. Це низка філософських ідей та концепцій, яка засвід- чує глибину художнього мікрокосму Р. Іванчука, широку відкритість мисленневого світу автора притчі. «Вогненні стовпи» – це постійна можливість відкриття, це колодязь із живою і мертвою водою, невич- черпне джерело значень, це глибинні пласти національного буття, до- слідження національних проявів людської духовності [8, с. 56].

Отже, текст роману поділяється на два прошарки: «авторська нарація», або «оповідальне теперішнє» – та «розповідь героїв» – минуле. Письменник дає точне датування, проте за роздумами персонажів також відчувається концепція «сучасності», яка не потребує точного датування і репрезентується як близький і відомий читачеві час.

Витримування письменником історичної достовірності змушувало його конкретизувати художній простір твору і наповнити текст чітко визначеними географічними координатами (Бережанщина, Боднарівка), однак Р. Іваничук наголошує, що марно вивчати географію Покуття й Гуцульщини за моїм текстом [6, с. 506]. Художній час не існує окремо від людини, але в наратора художній час максимально наближений до реального часу, до конкретної доби, до людей, які сприймають його неадекватно.

Українське підгрунття роману створюють знакові імена історичного часу (Іван Франко, Богдан Лепкий). Цей час формує одне з кіл цілісної архітекτονіки твору. Існує ще час надепохальний, вічний, узагальнюючий, час як філософське поняття, час уявний, сформований фантазією. Саме через сповідь Андрія Чайковського Франц отримує завдання «створити книгу про усусів, бо ж не припинилася наша боротьба за незалежність ні на Сагайдачному, ні на Мазепі» [6, с. 41].

Дія у романі відбувається з 1939 по 1942 роки в історичній площині. Композиційної єдності твору надає центральна постать – образ Мирона Шинкарука, що є ніби віссю, яка перебуває водночас на різних кінцях історії. У такій структурі авторові вдалося знайти точки дотику однієї епохи з іншою, зв'язуючи минуле із сучасністю і спрямовуючи його у майбутнє. Композиція твору визначила своєрідність хронотопу, який у кожному розділі роману різний. У першій книзі ми знайомимося з Мироном Шинкаруком, Андрієм Андрійовичем Чайковським. Розуміємо, що автор ототожнює себе з цими персонажами, а тому ми сприймаємо дві часові площини: минуле – сучасність. У цьому розділі лунають філософські роздуми: Україна – то не тільки празники, а й горе, і упадок духа, і програші, і зрада – все це є Україною, а іншої не маємо [6, с. 164]; роздуми про призначення митця, зокрема літератури: люди мусять знати правду

про нинішній день, і тому треба писати про все, що сьогодні відбувається [6, с. 104].

Як уже наголошувалося, наратор є близьким до світу головних героїв роману. Він ніби знаходиться в колі осіб і подій, що зображуються, перебуває в тій же емоційно-семантичній сфері, що і герої, сприйняття ним зовнішнього світу є близьким сприйняттям світу тим або іншим персонажем, а нерідко навіть зливається з ним. Наприклад, з Мироном, який зрозумів: найсильніша зброя – відвага, і не такий ворог страшний, як його малюють [6, с. 130].

У сюжетно-композиційній структурі роману важливу роль відіграють авторські відступи, які безпосередньо виражають авторську концепцію у творі. Вони посилюють емоційний вплив на читача, сприяють глибокому розкриттю ідеї твору: Мирон знав: де не опиниться, а до цієї місцини під небом, яка зветься Бондарівкою, завше буде вертатися – пішки, в думках або ж на сторінках книг... [6, с. 137].

Авторські відступи у романі переважно філософського, публіцистичного змісту й пронизують весь твір залежно від тону оповіді: чи то пристрасно схвильованого, епічно розважливого, чи то публіцистично насиченого. Митець часто передовіряє свої думки персонажам.

Роман Іваничук, на думку М. Слабошпицького, письменник, який обдарований дорогоцінним хистом творчості. Завдяки неповторному, своєрідному стилю письменника реципієнт безпосередньо торкається філософії його мислення, черпає в романі високі патріотичні почуття: Україна – то великий народ, і він колись здобуде те, що йому історично належить [6, с. 61].

Роман «Вогненні стовпи» є свідченням своєрідної і специфічної манери письма, яка полягає в оригінальному поєднанні науковості, підкресленої інтелектуалізації мовлення, публіцистичності, які досягаються добором засобів різних мовних стилів. Саме таке специфічне поєднання стильових ресурсів письменника вирізняє його з-посеред інших майстрів художнього слова. Авторські метафори і символи (наприклад, сполоханого оленя, смерть якого залишила на землі сатанинську печать, яка давала дозвіл убивати)

є виразниками індивідуального світобачення. Епітети, метафори у романі письменника набувають ознак власного естетичного буття, визначеного творчою манерою митця і сприймається кожним через призму авторського вміння побачити у буденному небуденне: хилилося весняне сонце; розквітлі за один день сади заплавали білими острівцями на зеленому озері села... [6, с. 120]; з червоного диска сонця дивився на нього (Моліна, який убивав упівців) старий, з розгалуженою короною рогів олень <...> він наставив уперед роги, вийшов з полумені сонця й рушив з копит [6, с. 503].

Отже, зупинившись лише на деяких способах виявлення авторської активності у романі «Вогненні стовпи» через суб'єктні та позасуб'єктні форми, ми відстежили, як розкривається авторська позиція, реалізується задум у художньому творі через елементи змісту і форми. Однією із особливостей оповіді роману є те, що вона ведеться від особи різних персонажів. У літературознавстві цей прийом має назву поліфонія, він дає змогу авторові дати різнобічну характеристику героїв.

Література

1. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности / М. М. Бахтин. Эстетика словесного творчества. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 191 с.
2. Бічуга Н. Горіння й не згорання: [Творчість Р. Іваничука] / Ніна Бічуга // Дзвін. – 2004. – С. 41-45.
3. Бонецкая Н. К. «Образ автора» как эстетическая категория / Н. К. Бонецкая. – Контекст – 1985. – М.: Наука, 1986. – 269 с.
4. Брандес М. П. Стилистический анализ / М. П. Брандес. – М.: Высшая школа, 1971. – 192 с.
5. Жулинський М. Які ж виміри людської пам'яті? / М. Жулинський. Наближення. – К.: Основа, 1986. – 275 с.
6. Іваничук Р. Вогненні стовпи / Р. І. Іваничук; [Текст]: роман / Роман Іваничук. – Харків: Фоліо, 2013. – 507 с. – (Історія України в романах).
7. Меч і мисль: творчість Р. Іваничука у національних вимірах української культури: зб. наук. праць. – Львів–Ужгород: Гражда, 2009. – 336 с. (Серія «Укр. Філологія»).

8. Роман Іваничук – майстер історичного роману: 80-річчю від дня народж. присвяч.: метод. поради / Івано-Франківська ОУНБ ім. І. Франка, наук.-метод. від./ред. кол.: Бабій Л. В. (відп. за вип.).– Івано-Франківськ [Б.в]. – 2009. – 130 с.
9. Слабошпицький М. Роман Іваничук. Літературно-критичний нарис / М. Слабошпицький. – К.: Основа, 1989. – 206 с.
10. Шмид В. Нарратология / В. Шмид – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

Анотація

Л. П. Копейцева. Наративний модус у романі Р. Іваничука «Вогненні стовпи»

З метою з'ясування місця творчості Романа Іваничука в рецептивному полі нами у статті здійснено огляд праць літературознавців, літературних критиків, переважна більшість яких наголошують, що Роман Іваничук є живим «літописцем своєї епохи». Іваничук зі своїми історичними романами – то справді константа нашої прози; з'ясовано особливості художнього мислення письменника, світоглядних позицій, концептування художньої ідеї. У такий спосіб виявлено цілісну картину розгортання художньої думки у всій багатобарвності та різноманітності поетикальних засобів Р. Іваничука, зокрема авторської позиції, яка є надзвичайно важливою у структурі художнього твору, є шляхом реалізації естетичної природи, міри творчої ініціативи митця. У романі «Вогненні стовпи» нами виокремлено два аспекти авторської позиції: позиція письменника в реальній дійсності, яка відображена в романі; і авторська позиція у самому романі.

Ключові слова: авторська позиція, наративний модус, художнє мислення письменника, способи вираження авторської позиції.

Аннотация

Л. П. Копейцева. Нарративный модус в романе Р. Иваничука «Огненные столпы»

С целью выяснения места творчества Романа Иваничука в рецептивном поле в статье сделан обзор трудов литературоведов, литературных критиков, подавляющее большинство которых отмечают, что Роман Иваничук является живым «летописцем своей эпохи». Иваничук со своими историческими романами – это действительно константа нашей прозы; выяснены особенности художественного мышления писателя, его

мировоззренческих позиций. Таким образом обнаружено целостную картину развертывания художественной мысли во всей многокрасочности и разнообразия поэтикальных средств Р. Иванчука, в частности авторской позиции, которая является чрезвычайно важной в структуре художественного произведения, является путем реализации эстетической природы, степени творческой инициативы художника, его отношения к реальному. В романе «Огненные столпы» нами выделены два аспекта авторской позиции: позиция писателя в реальной действительности, которая отражена в романе, и авторская позиция в самом романе.

Ключевые слова: авторская позиция, нарративный модус, художественное мышление, способы выражения авторской позиции.

Anotation

L. P. Kopeitseva. Mode of Narrative in the Novel by R. Ivanychuk “The Fire posts”

In order to clarify the place of creativity of Roman Ivanychuk in the receptive field our article provides an overview of works of literary critics, who stressed that Roman Ivanychuk is a living “chronicler of his period”. Ivanychuk with his historical novels is a real constant of our prose. The article features writer of creative thinking, worldview, kontseptuation an artistic ideas. Thus revealed complete picture of deployment of artistic thought and diversity of poetic means of R. Ivanychuk, including the author’s position, which is very important in the structure of the artwork is by implementing aesthetic nature, extent creativity of the artist, his relationship to reality. In the novel “The Fire Posts” we singled out two aspects of the author’s position: the position of the writer in the real world, which is reflected in the novel and the author’s position in the novel.

Key words: author’s position, narrative mode, artistic thinking writer arhetypika.

Інформація про автора

Копейцева Людмила Петрівна – ORCID: 0000-0003-0627-120X; кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, Запорізька область, 72300, Україна